

POGLED Z VIDIKA SKRBI ZA STARE LJUDI

Staranje prebivalstva ni zgolj individualni, družbeni, nacionalni proces, je proces, katerega posledice posegajo v celotno človeštvo. V političnih krogih ga označujejo s sintagmo demografski preplah. V resnici pa daljšanje življenjske dobe (ali krajše: staranje) lahko razumemo povsem preprosto kot največji dosežek naše civilizacije, saj v zgodovini človeštva takšnemu pojavu še nismo bili priče. Na staranje bi morali biti ponosni (Mali 2009), zato potrebujemo zakon, ki bo izhajal iz razumevanja starosti kot fenomena ponosa in ga kot takšnega omogočal in zagotavljal. Potrebujemo zakon, ki nam bo omogočal, da bomo v prihodnje bolj zadovoljni tudi z lastnim staranjem, staranjem naših najbližjih, prijateljev, znancev, sodelavcev in uporabnikov socialnega dela. Kajti vsi se staramo in smo potencialni uporabniki socialnovarstvene dejavnosti. Tega se pri delu z drugimi starostnimi skupinami uporabnikov v socialnem delu kot tudi v socialnem varstvu mogoče zavedamo manj, a zato ni nič manj pomembno. Le da se staranju že po naravnih zakonitostih ne moremo ogniti. To pa pomeni, da se ob zavedanju staranja zavedamo tudi naše osebne odgovornosti, ki jo pri pripravi omenjenega zakona prevzemamo za lastno staranje.

Pogled na predlog zakona podajam v treh ključnih točkah: (1) kakšne spremembe prinaša predlog v trenutno ureditev skrbi za stare ljudi, (2) z vidika zagotavljanja dolgotrajne oskrbe in (3) z vidika promoviranja osebnega pomočnika.

SPREMEMBE V UREDITVI SKRBI ZA STARE LJUDI

Na področju skrbi za stare ljudi smo v zadnjem desetletju intenzivno razvijali storitve in programe za starejše, ki potrebujejo pomoč pri vsakodnevnih dejavnostih in opravilih. Oblikovali smo mrežo storitev in programov socialnega varstva¹ za stare ljudi. Pred uvedbo sprememb potrebujemo celovito analizo delovanja sektorjev na mikro, makro in mezo ravni, da bi ugotovili prednosti, pomanjkljivosti in izzive za razvoj tega področja socialnega varstva.

Eden ključnih problemov, ki se kaže že dalj časa in zavira razvoj skrbi za stare ljudi, je pomanjkanje skupnostnih oblik skrbi, pretirana institucionalizacija, skratka tog sitem oblik skrbi, ki ne odgovarja na potrebe starih ljudi kot izrazito heterogene skupine prebivalcev. Svojevrsten problem je dostopnost pomoči, saj ta pogosto ni zagotovljena, in to ne glede na to, ali star človek živi v urbanem ali ruralnem okolju. Stari ljudje v ruralnem okolju pogosto nimajo na voljo ne institucionalnih oblik pomoči (doma za stare) ne skupnostnih oblik pomoči (denimo pomoči na domu), saj so domovi za stare v številnih primerih prevzeli tudi razvoj pomoči na domu, in če ni na voljo prvega, tudi drugega ni. V urbanih okoljih najdemo paleta naštetih oblik pomoči, ki pa nezadostno odgovarja na potrebe starih

¹ Formalne oblike pomoči za stare ljudi obstajajo v treh sektorjih: (1) v javnem sektorju izvajajo pomoč centri za socialno delo, domovi starejših občanov, centri za pomoč na domu, nosilci drugih javnih storitev v bivalnem okolju, denimo oskrbovana stanovanja, (2) v zasebnem sektorju domovi za stare in socialni servisi in (3) v nevladnih in prostovoljskih organizacijah, denimo v društvih upokoencev, skupinah starih ljudi za samopomoč.

ljudi², saj smo zadnja leta poleg čakalnih vrst za sprejem v domove priče čakalnim vrstam za pomoč na domu.

Obstoječe stanje vsekakor potrebuje spremembe, a tako, da predvsem raziščemo in ugotovimo potrebe starih ljudi. Uvajanje sprememb pa bi moralo temeljiti na ravni kvantitativnih kazalcev (koliko domov, dnevnih centrov, pomoči na domu ipd. potrebujemo) kot tudi kvalitativnih (katere potrebe starih ljudi niso zagotovljene, kakšne storitve še potrebujemo in kje). Žal predlog zakona o socialnovarstveni dejavnosti tovrstnih sprememb ne predvideva niti ne specificira ureditve z morebitnim podzakonskim aktom ali kako drugače. Dobimo vtis, da država nima interesa za ureditev katastrofalnih razmer na področju skrbi za stare ljudi, in le ugibamo lahko, komu prepušča urejanje razmer. Glede na obsežni poglavji o koncesijah za opravljanje javne službe in o statusu izvajalcev socialnovarstvene dejavnosti v okviru mreže javne službe lahko sklepamo, da računa predvsem na zasebni sektor.

Interesi zasebnega kapitala znajo biti prav na področju skrbi za stare ljudi najmočnejši, pa ne le zaradi demografskih sprememb, ki jim zagotavljajo dolgotrajnost obstoja dejavnosti, pri nas tudi zaradi že dolgo časa neurejenih razmer na področju skrbi za stare ljudi. Sodelovanje javnega in zasebnega sektorja z vidika pluralizacije sistema socialnega varstva in prihranka javnih sredstev ni sporno, celo pohvalno. Ni pa dopustno, da urejanje razmer na področju skrbi za stare ljudi prevzame zasebni kapital, ki bo sicer javno deloval v duhu neprireditne dejavnosti, dejansko pa za zasebnika v osnovi ni smiselno, da vstopa na polje javne službe, če v tem ne vidi profita.

Pa tudi tovrstna razmerja še niso sporna, dokler se ne spustimo na mikro raven, na raven starih ljudi, kar bomo (vsaj upamo na to) nekoč mi vsi. V preteklem desetletju smo bili priče zasebnim domovom za stare, socialnim servisom,

² Tako denimo Ljubljančan, ki že tri leta čaka na sprejem v dom, nenadoma potrebuje oskrbo na domu, pa ne more dobiti niti te. Preostane mu le odhod v dom v oddaljeno Prekmurje, saj tam novo zgrajeni domovi niso polno zasedeni.

a spet kakšne podrobnejše analize učinkovitosti njihovega vstopa v sistem socialnega varstva nismo naredili³. Le kako lahko brez tovrstnih analiz še okrepimo njihovo vlogo v prihodnjem sistemu socialnega varstva? Kje so upi in zagotovila, da bo zasebni kapital boljši od državnega?

UVAJANJE DOLGOTRAJNE OSKRBE

Rešitve, ki jih ponuja predlog zakona o socialnovarstveni dejavnosti, niso preveč obetavne za našo starost. Naši upi so zato toliko bolj usmerjeni v zakon o dolgotrajni oskrbi. Tudi iz predloga zakona o socialnovarstveni dejavnosti lahko razberemo, da je dolgotrajna oskrba novost, saj je kot takšna uvrščena pod socialnovarstvene storitve in je v veljavnem zakonu ne poznamo. Po drugi strani imamo še vedno socialno oskrbo na domu in socialni servis.

Kakšna je razlika med vsemi temi storitvami? V čem so si podobne? Kako se dopolnjujejo? Kako je urejeno financiranje? Kaj naj

³ Z velikim razočaranjem pogosto prek raziskovanja študentov ugotavljamo, da so stanovalci v zasebnih domovih pod še večjim pritiskom kot v javnih domovih. Bojijo se pritožiti nad delom zaposlenih, saj v svoji skromni drži raje sami potrpijo, kot pa ogrozijo zaposlitev ljudi, od katerih so povsem odvisni. In to je zgolj delček sestavljanke, s katerim želimo prikazati razmere, v katerih so stari ljudje, ki so že sicer pogosto v odvisnem in nemočnem položaju, potisnjeni v še bolj odvisen položaj. V takšnih razmerah so zlorabe neizogibne, so žal sestavni del obstoječega sistema. Po drugi strani se (prav tako na podlagi raziskovanja študentov) srečujemo s socialnimi servisi, ki so sicer pridobili dovoljenje za delo, a ne znajo delovati in razvijati svoje dejavnosti tako, da bi dopolnjevali javno službo, da bi izvajali kakovostne storitve, da bi znali meriti učinke svojega dela. Vstopili so v sistem socialnega varstva in v njem plavajo, dokler ne potonejo. Prav nič čudno zato ni, da seznam zasebnikov, ki opravljajo socialnovarstveno dejavnost, na spletni strani ministrstva ni zanesljiv in na njem najemo tudi zasebnike, ki tovrstne dejavnosti sploh ne opravljajo več. Verjamem, da bi predlagana javna agencija RS za kakovost socialnovarstvene dejavnosti seznam vodila bolj vestno in ažurno, dvomim pa, da bi lahko uredila kaotične razmere na področju skrbi za stare ljudi.

izberem, ko bom na stara leta potrebovala več kot pomoč svojcev? Z večanjem izbire in nedorečenostjo storitev predlog zakona ustvarja zgolj potencialno fleksibilnost storitev. V večji meri povzroča zmedo in zlasti uporabnike (stare ljudi) pušča v še večji negotovosti kot jo že sicer ustvarja obstoječi sistem socialnega varstva. Pomembno je natančneje opredeliti vsako od storitev in opisati, kako se socialni servis in pomoč na domu vključujeta v sistem dolgotrajne oskrbe, saj zgolj načelen opis dolgotrajne oskrbe in zaznamek, da jo ureja poseben zakon, ne zadoščata.

Opredelitev teh razmerij je še toliko pomembnejša, ker je dolgotrajna oskrba, ne le v sistemu socialnega varstva, temveč tudi v našem življenju, novost. Za sistem socialnega varstva pa je pomembno, da se že v zakonu o socialnovarstveni dejavnosti prikažejo učinki uvajanja te dejavnosti v sistem socialnega varstva.

Glede na to, da se predlog zakona v večjem delu ukvarja s statusnimi spremembami zavodov, ne spregovori pa dovolj o skupnostnih oblikah skrbi za stare ljudi, je vprašanje tudi, ali je dolgotrajna oskrba sploh mišljena kot socialnovarstvena storitev. Razumemo lahko celo, da bo dolgotrajna oskrba stopala na področje socialnega varstva kot dolgotrajna nega⁴, ki bo dopolnjevala danes znane storitve za stare ljudi, povsem pa prezrla potrebo po oskrbi, ki ni le dolgotrajna nega, torej oskrba telesa, saj je za življenje in preživetje ljudi, ki potrebujejo kontinuirano pomoč drugih, pomembno veliko več kot le negovano telo.

Skratka, spremembe, ki jih predvideva predlog zakona o socialnovarstveni dejavnosti glede dolgotrajne oskrbe, so tako nedorečene in ohlapne, da se uvajanje dolgotrajne oskrbe zdi še bolj oddaljeno kot prej.

Zakon o socialnovarstveni dejavnosti bi moral začrtati sistem socialnega varstva tako, da bi bilo uvajanje dolgotrajne oskrbe nadgradnja obstoječega sistema socialnega varstva in zapolnitev manjka storitev, ki odgovarjajo na potrebe (starih) ljudi. V tem pogledu bi moral zakon kot primarno stroko socialnega varstva določiti socialno delo. Namesto tega pa, po enakem ključu kot predlog zakona o dolgotrajni

oskrbi, briše vlogo socialne stroke in naivno upa, da bodo druge stroke upoštevale strokovne usmeritve s področja socialnega dela.

Če se za hip vrnemo na področje skrbi za stare ljudi, tovrstna ureditev pomeni, da ob že tako kaotičnem stanju lahko pričakujemo še poslabševanje neurejenih razmer, prelaganje odgovornosti ene stroke na drugo, nezainteresiranost strok za oskrbo starejših in samo čas bo pokazal, kaj vse nam še sledi. Predvidevamo lahko, da bodo nastale razmere krojili zasebniki, ki bodo v skrbi za stare ljudi prepoznali zgolj zaslužek in dobiček, a pod pretvezo nepridobitne dejavnosti splošnega pomena.

Za večino razvoja različnih oblik pomoči v zadnjih dveh desetletjih je zaslužno institucionalno varstvo starih ljudi⁴, tega v prihodnje ne moremo predvideti. Statusne spremembe domov, ki jih predvideva predlog tega zakona, bodo direktorjem uresničile večne želje po zadovoljitvi menedžerske sle in ustvarjanju dobička, vprašanje pa je, koliko bodo vplivale tudi na povečanje kakovosti storitev. Pričakujemo lahko boljši bivalni standard, ne pa nujno tudi oskrbni standard. Tega bi morali zagotoviti v skladu s spremembo že zdavnaj preživetih standardov in normativov iz 80. let 20. stoletja. Če tudi v institucionalnem varstvu sledimo zadovoljevanju potreb stanovalcev, bi veljalo najprej velike institucije zmanjšati, spodbuditi reorganizacijo velikih domov v manjše bivalne enote ali celo razvoj novih bivalnih oblik za stare ljudi. Namesto tega pa predlog zakona krepi institucionalizacijo in onemogoča vnašanje sprememb, ki bi odgovarjale na potrebe zdajšnjih in prihodnjih stanovalcev.

PROMOVIRANJE OSEBNEGA POMOČNIKA

Predlog zakona uvaja osebnega pomočnika, ki naj bi nadaljeval (boljšo) prakso družinskega pomočnika. Vemo, da je prejšnji zakon uvedel družinskega pomočnika naknadno, med dru-

⁴ Poleg institucionalnega varstva je večina domov razvila tudi pomoč na domu, začasno varstvo, dnevno varstvo.

gim tudi zaradi že takrat neurejenih razmer na področju skrbi za stare ljudi (dolge čakalne vrste v domovih, pomanjkanje oskrbe na domu idr.). Tokrat ga preimenuje in skuša odpraviti nekatere pomanjkljivosti sedanje zakonodaje. Tudi pri tem se sprašujem, zakaj na področju skrbi za stare ljudi ta oblika pomoči ostaja in se krepi, če ni izdelanih analiz, ki bi utemeljile tovrstne tendence. Če je bil v veljavnem zakonu družinski pomočnik uveden kot začasni ukrep, začasna rešitev, kako je v predlogu zakona utemeljena okrepljena oblika pomoči?

Osebni pomočnik je na področju skrbi za stare ljudi poseben fenomen najmanj zaradi dveh razlogov. Prvi se nanaša na razmerje starega človeka do osebnega pomočnika. Vse domače in tuje raziskave vedno znova, in to že več desetletij, opozarjajo, da stari ljudje ne želijo biti v breme drugim, predvsem pa ne svojim domačim. Pri nas se prav zato veliko starih ljudi odloči za odhod v dom, v zadnjem času za oskrbovana stanovanja, če bi imeli na voljo še kakšno obliko bivanja, pa bi se verjetno tudi za to.

Namesto da bi osebni pomočnik starim ljudem pomagal zagotavljati neodvisnost od svojih domačih (ker si tega želijo), naredi prav nasprotno. Stare ljudi potisne v odvisnost od domačih. Odvisnost starega družinskega člana od mlajšega je z osebnim pomočnikom v zakonu legaliziran odnos odvisnosti, ki ni naraven, spontan ali želen. In v razmerah, v kakršnih živijo stari ljudje pri nas danes, je pogosto tudi edino možen in sprejemljiv odnos. Ne gre za izbiro, ki bi jo imel star človek na voljo, ampak za nujo. Nujo, da bomo stara leta preživljali odvisni od svojih otrok.

Drugi razlog izhaja iz obratnega razmerja, torej razmerja osebnega pomočnika do starega človeka. Gre za razmerje delavec – delodajalec, ki z vidika dela ni sporen, če ne bi šlo za delodajalca, ki je družinski član. Poleg tega je ta isti delodajalec zaradi naravnih zakonitosti človeškega življenja dolgoročno dokaj nezanesljiv in ne omogoča dolgotrajne zaposlitve. Če bi osebnega pomočnika danes poskušali razumeti kot enega od načinov reševanje brezposelnosti, na to vsekakor ne moremo računati pri starih ljudeh.

Področje skrbi za stare ljudi je ob znanih demografskih napovedih pomembna tema za razvoj socialnega varstva. Zgodovinsko gledano je bilo vedno pomemben del socialnega varstva. Zdajšnji sistem skrbi za stare ljudi je z vidika socialnega varstva tako pomanjkljiv, da morajo večji delež skrbi za stare ljudi (hočeš nočeš) prevzeti družinski člani (zakonec, otroci, snaha, vnukinja). Pogosto opravljajo tako obsežno in zahtevno delo kot osebni pomočniki, a njihovo delo ni priznано, nimajo pravic iz delovnega razmerja, ki bi jim olajšale tovrstno skrb, niti pravic s področja zdravstvenega zavarovanja in drugih. Žal tudi predlog zakona o socialnovarstveni dejavnosti ne ponuja rešitev, ki jih (že danes) potrebujejo stari ljudje in njihovi svojci.

Jana Mali

VIR

Mali, J. (2009), Sožitje med generacijami kot ga razumemo v socialnem delu: Sožitje generacij. V: Bezjak, S. (ur.), *Vloga starejših v sodobni slovenski družbi: Zbornik*. Ljubljana: Inštitut Hevrek! (70–76).